

JOSEF NOVOTNÝ
FILIP POLONSKÝ

Islamofobie a ignorance

Praktický význam „akademických“ znalostí

Abstract: Islamophobia and ignorance by Josef Novotný and Filip Polonský. The article outlines some of the results of the questionnaire survey conducted among Czech and Slovak university students that examined links between education and knowledgeableness about Islam on the one hand and intercultural understanding and tolerance on the other.

RNDr. Josef Novotný, Ph.D., (*1976) je odborným asistentem na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK.

Mgr. Filip Polonský (*1982) je postgraduálním studentem na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK.

1. Země s dominantním podílem muslimů
a) podle odpovědí studentů (obrázek ukazuje podíl respondentů, kteří danou zemi označili jako dominantně islámskou), b) podle existujících statistik.

Pomineme-li skutečnost, že protestem proti výstavbě nové mešity v Brně upoutali lidovci před plánovanými volbami poměrně lacino pozornost, je tato kauza podnětem k zamyšlení o tom, čím je formován náš vztah k islámu, muslimům i jiným minoritám přinášejícím k nám nové kulturní prvky. Čím je podmíněna skutečnost, že se nemalá část veřejnosti ztotožňuje s místní aplikací globalizovaného obrazu islamistického teroristy či s představou Evropy v brzkém područí muslimů? Nejčastěji je vina svalována na média, a zřejmě oprávněně – převahu útržkovitých, schematických, dominantně negativních a často i zkreslených zpráv týkajících se muslimů či islámu dokládá nejedna analýza obsahu populárních médií.

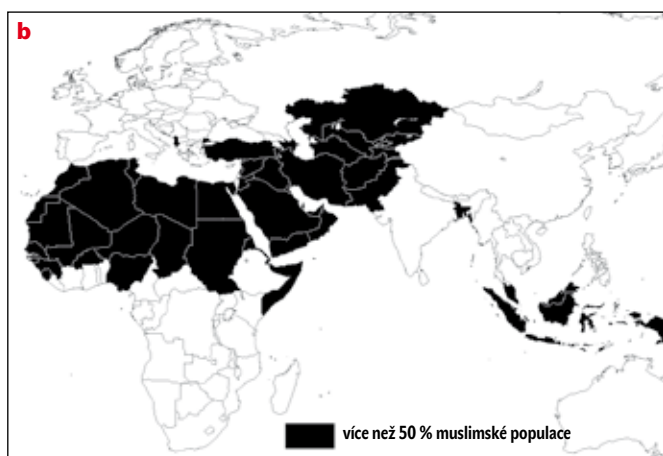
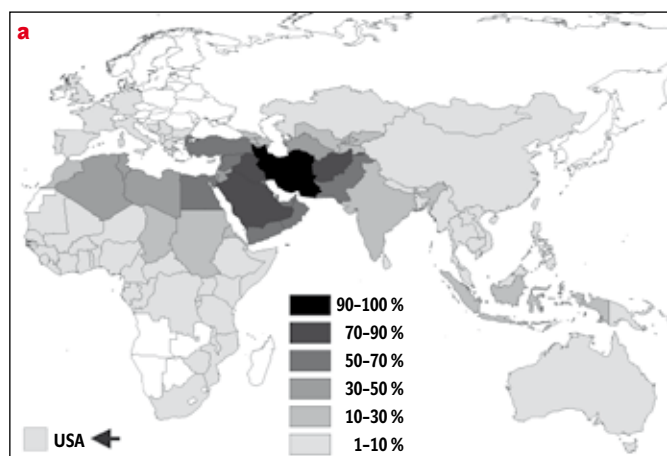
Toto vysvětlení je ovšem zástupné, podstatné důvody jsou v nás samotných. Představy, stereotypy a společenská netolerance nemají často racionální základ, ale spočívají v neznalosti a nepochopení. Tato jednoduchá hypotéza stála na počátku výzkumu, který jsme uskutečnili v letech 2008–2009. Jednou jeho součástí bylo i dotazníkové šetření souvislostí mezi úrovní objektivních znalostí o islámu, muslimech a světu islámu na jedné straně a subjektivními postoji, mírou tolerance (či netolerance) vůči muslimům a islámu na straně druhé. Počátečním záměrem bylo provedení tradičního průzkumu mezi širokou veřejností. Ukázalo se ale, že vědomosti i názory veřejnosti jsou natolik zatížené několika nejběžnějšími stereotypy, že by patrně nedovolily odkrýt nuance v studovaném vztahu. Proto se nakonec průzkum uskutečnil mezi vysokoškolskými studenty různých oborů (ve čtyřech hlav-

ních českých a třech slovenských univerzitních městech).

Muslim, nebo Arab?

Přestože dotazovaní většinou znali nejzákladnější fakta (jméno svaté knihy islámu, hlavního proroka a zakladatele atp.), celkově lze hodnotit vědomosti vysokoškoláků o islámu a muslimech jako nepříliš hluboké. Jedním z příkladů je zjištění, že pouze 40 % z oslovených má tušení o tom, že i v islámu je Ježíš Kristus důležitou postavou,¹ nebo téměř anekdotická skutečnost, že celá desetiina dotázaných vybrala z nabízených alternativ symbolu islámu místo islámské hvězdy a půlměsíce židovskou Davidovu hvězdu. Méně než polovina pak znala alespoň dva z pěti pilířů islámu,² a tak by se dalo pokračovat (šlo o 50 otázek či úkolů).

Z pohledu geografů jsou dosti zkreslené i zeměpisné znalosti o světě islámu. Patrně vinou medializace některých témat je zřetelná tendence nadhodnocovat podíl muslimů na světové populaci, který je podle existujících odhadů zhruba 20 %. Na druhou stranu pouze 12 % dotázaných uvedlo správně alespoň dvě ze čtyř³ zemí s největším počtem muslimů, když v odpovědích převažovaly mediálně nejznámější země v čele s Irákem (objevil se v 68 % odpovědí) a Íránem (67 %). Obecně malé je povědomí o rozšíření islámu v zemích mimo jihozápadní Asii, respektive Střední východ (viz obr. 1). Přestože Arabové tvoří méně než čtvrtinu všech muslimů, bývá mezi označení Arab a muslim kladeno rovnítko, což dokumentuje i skutečnost, že vymezení arabského světa bylo pro většinu respondentů velkou neznámou (např. 80 %

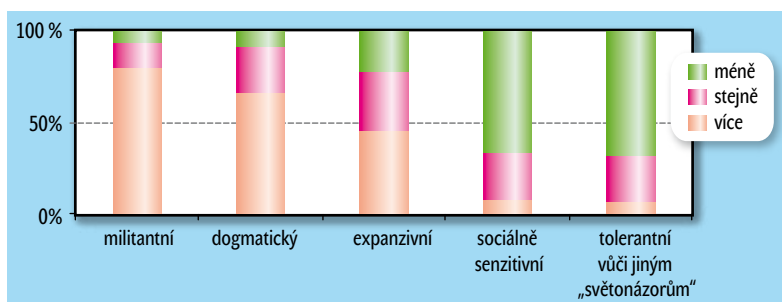
z nich sem zařadilo Írán a 60 % Afghánistán nebo Pákistán).⁴

Mešitu ano, souseda spíše ne

Většina dotázaných spojuje „reálný islám“ především s náboženstvím, když další dvě nejčastější odpovědi byly způsob života a terorismus. Islamistický terorismus je ale pocíťován jako problém spíše jen na evropské a globální úrovni – pouze menší počet dotázaných vyjádřil obavy z případných teroristických útoků ve své zemi. Stejně tak jen malá část studentů si myslí, že primárním důvodem pro vpád do Iráku byly bezpečnostní motivy, přičemž dominantní názor je, že šlo především o zájmy ekonomické. Podle většiny studentů nemůže demokracie západního typu fungovat v islámských zemích. Naopak 2/3 z respondentů soudí, že věřící (a praktikujiící) muslim může bez větších problémů žít v západních společnostech. S tím souvisí i převaha liberálních názorů na již zmíněnou otázku výstavby mešity – většina studentů by se zamítavým stanoviskem lidovců nesouhlasila a nebyla by proti výstavbě mešity v místě svého bydliště, byť by ji často podmínili dodržením určitých podmínek. Na druhou stranu se ale muslimský Arab umístil v pomyslném žebříčku pěti nabízených potenciálních sousedů až na předposledním místě – před Romem, ale za Němcem, Vietnamcem i Ukrajincem (viz též další názory respondentů na obr. 2 a 3).

Kdo se bojí islámu?

Jak tedy souvisí úroveň uvedených znalostí a neznalostí s vyjádřenými postoji k muslimům a islámu? Vícerozměrná statistická analýza v tomto ohledu naznačila, že celková úroveň vědomostí nepodmiňuje celkové postoje k islámu přímo, ale v kombinaci s dalšími charakteristikami respondentů. Významné přímé vlivy však byly prokázány u řady jednotlivých otázek. Respondenti s lepšími znalostmi islámu považují integraci věřících muslimů do naší společnosti za méně problematickou, mají menší obavy z islamistického terorismu, zdůrazňují dominanci ekonomických motivů pro válku v Iráku a častěji také zdůrazňují širší roli islámu (způsob života, sociální systém, systém práva). Z avizovaných charakteristik respondentů jde například o nepřekvapivé doložení lepších znalostí islámu u sociálněvědních (jak humanitních, tak ekonomických a právních směrů) než u technicky a přírodovědně orientovaných studentů, byť signifikantně pozitivnější postoje vůči muslimům a islámu vykazala pouze podskupina studentů humanitních oborů. Podle očekávání jsou také znalosti lepší u těch, kteří někdy navštívili islámskou zemi či znají nebo znali nějakého muslima osobně. Pro postoj vůči islámu je statisticky významná role náboženství. Studenti hlásící se k majoritní římskokatolické církvi projeví v průměru signifikantně negativnější postoje k islámu a muslimům než zbytek respondentů (nevykázali ovšem významně nižší znalosti). Zástupci minorit-

ních náboženství (s největším podílem evangeliků, ale i dalších) vykázali podstatně lepší znalosti islámu (nikoliv však negativnější či pozitivnější postoje).

Sociální a politická konstrukce

Je jasné, že poznatky o úrovni znalostí i povaze převládajících subjektivních postojů získané šetřením mezi vysokoškoly jsou těžko zobecnitelné na celou veřejnost. To však neubírá na významu indikovaným souvislostem, jejichž základní struktura dost dobře zobecnitelná být může. Jednoduše řečeno, potvrdil se jednoduchý předpoklad, že „nepraktické“ sociálněvědní vědomosti nemají jen svou akademickou hodnotu, ale strukturují také lidské postoje, předsudky, chování v praxi. Je přitom zřejmé, že objektivní znalosti o světě islámu u nás neodpovídají jeho současnému geopolitickému významu ani mediálnímu prostoru, který je souvisejícím tématům věnován. Populární média poskytují značně deformovaný obraz a nástup internetového zpravodajství tuto situaci nijak nezlepšuje (zkuste si zadat slovo *muslim* či *islám* do vyhledávače některého ze zpravodajských portálů). Prakticky jediným významnějším nástrojem tak zůstává výuka ve školách. Dodatečnou analýzou 32 používaných středoškolských učebnic historie, geografie a společenských věd vydaných po roce 1990 jsme zjistili, že tyto materiály celkem dobře pokrývají historický kontext a základní fakta o islámu jakožto náboženství. Chybí ovšem komplexnější diskuse současné různorodosti a kontroverzí moderního islámu. Právě problematika týkající se muslimů a islámu je příkladem tématu, kde by namísto jednoduché lineární „dějinné“ perspektivy měla převažovat snaha upozorňovat na soudobé kontroverze, respektive využívat je jako prostředek k pochopení skutečnosti, že „psaní historie“ je sociální a politická konstrukce plná nepřesností, polopравd a zkrácení.

2. Porovnání názorů dotazovaných studentů na povahu islámu v porovnání s křesťanstvím.

Článek je založen na výzkumu „Percepce islámu a světa islámu v České republice a na Slovensku“, uskutečněném v letech 2008–2009 za podpory grantu Global Development Network CERGE-EI Foundation.

- 1) V islámu je chápán jako jeden z proroků.
- 2) Jsou to: vyznání víry v jedinečnost Boha a jeho proroka Muhammada, každodenní modlitba, povinnost almužny, očista půstem během ramadánu a pouť do Mekky.
- 3) Miněny Indonésie, Pákistán, Indie a Bangladéš.
- 4) Všechny zmíněné země jsou etnicky i jazykově heterogenní. Nejsilnější etnickou skupinou v Iránu jsou Peršané, kteří tvoří více než polovinu populace. Afghánistán i Pákistán jsou ještě různorodější, ale Arabové tam ve významnějších počtech nežijí.

3. Názory dotazovaných studentů na vlastnosti muslima v porovnání s vlastnostmi typického Čecha či Slovaka.

